

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΣ
ΔΙΑΚΟΣΙΟΣΤΗ (1814 – 2014)

- **Επετειακή Γραφή του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομείου Α΄ για την «πατρώα εκκλησιαστική μουσική» του ευσεβούς και φιλόμουσου**

Η Μήτηρ Αγία Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, ήτοι το πάνσεπτον και μαρτυρικό οικουμενικό πατριαρχείο, πατριαρχική και συνοδική απόφαση, έχει αφιερώσει το έτος 2014 στο επετειακό ιστορικό γεγονός της μεταρρυθμίσεως της πατρώας εκκλησιαστικής βυζαντινής Μουσικής, η οποία συντελέσθηκε το έτος 1814 από τρεις επιφανείς και μεγάλους μελουργούς και αφευρέτες αυτής, τον Αρχιμανδρίτη Χρύσανθο εκ Μανδύτων, τον Άρχοντα Λαμπαδάριο Γρηγόριο και τον Χουρμούζιο Γιαμαλή εκ Χάλκης, οι οποίοι αφού συγκέρασαν με γόνιμο και δημιουργικό τρόπο την <<παράδοση>> με τον <<εκσυγχρονισμό>> και την <<πρόοδο>> με τον καλώς νοούμενο <<συντηρητισμό>>, επέτυχαν την υπερπήδηση των δυσχερειών και των ελλείψεων της παλαιάς μεθοδολογίας εκμαθήσεως της Ορθόδοξου Εκκλησιαστικής μουσικής, οπότε παρέδωσαν στην Μητέρα ορθόδοξη Εκκλησία και στους επιγενόμενους <<φιλόμους και μουσοστειρείς >> διακόνους του <<Ιερού Αναλογίου>>, μια νέα μέθοδο, που την χαρακτηρίζει η απλότητα, η σαφήνεια και η οικονομία.

Η Μητέρα Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως υπήρξε και αδιαλείπτως συνεχίζει να αποτελεί την <<σωτήρια κιβωτό>> της λεγόμενης <<Πατρώας Ορθόδοξου Εκκλησιαστικής μουσικής>>, την οποίαν φυλάττει μακράν του Πνεύματος του <<νεοτερισμού και πάσης άλλης καινοτόμου πρακτικής>> που θα μπορούσε να αλλοιώσει το <<πατροπαράδοτο ύφος >> αυτής. Στο πλαίσιο αυτό, όταν κάνουμε λόγο το <<πατροπαράδοτο ύφος >> της Ορθόδοξου Εκκλησιαστικής μουσικής δεν εννοούμε ουδέν άλλο, παρά μόνο το <<Πατριαρχικό ύφος>>, όπως αυτό ανά τους αιώνες εκαλλιεργήθη και εκαθιερώθη κατ' εφαρμογή και ομοιόμορφη πρακτική επανάληψη στα <<ιερά και καθγιασμένα αναλόγια>> του Πάνσεπτου Πατριαρχικού ναού του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι, μακράν και πέραν παντός καινοφανούς νεωτερισμού και εκκοσμικευμένου εκσυγχρονισμού, που δυστυχώς εντόνως παρατηρείται κατά τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες στα αναλόγια των Εκκλησιών της Εκκλησίας της Ελλάδος και όχι μόνον. Τούτο το βαρυσήμαντο εκκλησιαστικό – ιστορικό επετειακό γεγονός και τους τρεις μεγάλους μελουργούς εφευρέτες της νέας μεθόδου, οι οποίοι καθιέρωσαν την <<αναλυτική σημειογραφία>> της ορθόδοξου Εκκλησιαστικής μουσικής, τιμά εφέτος η Μήτηρ Αγία Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και γι' αυτά <<ιδία χειρί>> γράφει και αναφέρεται ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος διά του παρακάτω εμπειριστατωμένου και λίαν εμπνευσμένου κειμένου αυτού, το οποίο έχει ως εξής : << Αίνει, η ψυχή μου, τον Κύριον αινέσω Κύριον εν ζωή μου, ψαλώ τω Θεώ μου, έως υπάρχω (ψαλμ. 1^{Η5}, 1-2). Η Μήτηρ Αγία του Χριστού

Μεγάλη Εκκλησία μεγάλη απέδιδε πάντοτε σημασία στην <<μουσική τέχνη>>, όπως το Θεόδοτο εκείνο όργανο δια του οποίου αινείται και υμνείται ο Κύριος στους οίκους του <<εν παντί καιρώ και τόπω, εν εσπέρα και πρωί και μεσημβρία, εν ημέρα, εν νυκτί και πάση ώρα>>. ; Όπως χαρακτηριστικώς εγράφη, << η βυζαντινή υμνογραφία γεννήθηκε τι ίδιο βράδυ με τον Χριστό, εκεί στην Βηθλεέμ της Ιουδαίας και είναι αγγελόγονη. Ο πρώτος στίχος της υμνογραφίας είναι ο ύμνος που έψαλλαν οι άγγελοι και εν αγγερίσθηκαν στους αγραυλούντες ποιμένες την Γέννηση του Χριστού, <<αινούντες τον Θεόν και λέγοντες · δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γήε ειρήνη εν ανθρώποις ευδοκία>>... το <<δώρον>> τούτο εκαλλιεργήθη ανά τους αιώνες και ηυξήθη, ώστε να αποβαίνει αντάξιο του ιερού σκοπού για τον οποίο εχαρίσθη. Διότι εάν, όπως γράφει ο Όσιος Πατήρ ημών Εφραίμ ο Σύρος (ευεργετικός β΄, ιά, 9), <<οφείλωμεν, ον τρόπον οι άγγελοι μετά πολλού τρόμου παρεστώτες εκτελούσι την υμνολογίαν τω κτίσαντι, ούτω και υμείς εν τη ψαλμωδία παρίστασθαι>>, οπόση προσοχή πρέπει να δίδουμε στα μέλη τα οποία χρησιμοποιούμε στην λατρεία;

Προς τούτο, ενωρίς ανεπτύχθη εντός της Ορθοδόξου ημών Εκκλησίας η εμμερής ανάγνωση των ψαλμών και ύμνων και η μουσική τέχνη, προκειμένου όσοι επιτελούν τις ευχές <<μη απαιδευτώ φωνή την του πλησίον ακοήν κατακτυπώσι και διασκεδάζωσι την διάνοιαν>> (Κασσιανού του Ρωμαίου, προς κάστορα). Όπως <<γλυκέα τα λόγια του Θεού εν τω λάρυγγα>> των αγαπώντων Αυτόν και <<υπέρ μέλι και κύριον>> στο στόμα των επιγιγνωσκότων Αυτόν, έτσι πρέπει να ηδύνει τον ακροώμενο και η μουσική έκφραση των, ώστε αφενός μεν το κάλλος και η ηδύτης των νοημάτων να συμβαδίζει προς την εν μέτρω ηδύτητα του μέλους, αφετέρου δε το εκκλησίασμα να κατανοεί και να γεύεται και αισθητώς <<ότι Χριστός ο Κύριος.

Η φροντίδα για την επιμελέστερη εκμάθηση της εκκλησιαστικής μουσικής οδήγησε ήδη από του Ι΄ αιώνας στην ανάπτυξη της βυζαντινής σημειογραφίας ή παρασημαντικής, με σκοπό την τελεία έκφραση αυτής στον φυσικό χώρο της Μητρος Εκκλησίας. Στις πόλεις και στις Ιερές Μονές της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τις υπό την κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, βλάστησαν παμπληθή βιβλιογραφικά εργαστήρια, όπου καλλιγραφήθηκαν με περισσό ζήλο και επιμέλεια χιλιάδες περιτέχνων μουσικών κωδικών. Μέγας αριθμός αυτών σώζεται μέχρι σήμερα σε διάφορες βιβλιοθήκες, κυρίως δε των Ιερών Μονών του Αγίου Όρους, χώρου όπου ιδιαιτέρως εκαλλιεργήθη και διασώζεται μέχρι σήμερα ακραιφνής και παραδοσιακή η ιεροψαλτική τέχνη εμφανίσασα θαυμάσιους και κορυφαίους εκπροσώπους, όπως ο Λαυριώτης Όσιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης .

Στο πλαίσιο της αείποτε μέριμνας αυτής για την διάδοση της εκκλησιαστικής μουσικής και την ιεροψαλτική κατάρτιση του αγαένους, η Μητηρ Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως προέβη στην πλήρη υιοθέτηση και διάδοση της κατά το έτος 1814 υπό των τριών αιμνήστων διδασκάλων της Γ΄ Πατριαρχικής Μουσικής Σχολής Χρυσάνθου του εκ Μαδύτου, Γρηγορίου του Λαμπαδαρίου και

Χουρμουζίου του Χαρτοφύλακος, συντεθείσας και εκδοθείσας <<Νέας>> λεγομένης <<Μεθόδου>>.

Η έκδοση της << Νέας Μεθόδου>> της πατρώας εκκλησιαστικής μουσικής και η σύσταση του κοινού Πατριαρχικού Σχολείου στο Σιναϊτικό Μετόχιο του φαναριού για την ευμέθοδο παράδοση αυτής υπό των τριών διδασκάλων στο φιλόμουσο και φιλόκαλο πλήρωμα, κλήρο και λαό, σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας περιόδου στην εξέλιξη της ιεροψαλτικής τέχνης στους κόλπους ευρύτερα της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Συγχρόνως δε καταδεικνύουν την ανύσταχτη μέριμνα της Μητρός Εκκλησίας για την αναπλήρωση των ελλείψεων και την εξομάλυνση των δυσχερειών στην διδασκαλία και εκμάθηση της ιεροψαλτικής τέχνης, με ταυτόχρονο όμως σεβασμό στην υπερχιλιετή εκκλησιαστική γραπτή μουσική παράδοση, ώστε να προκύπτει μια δημιουργική και γοητευτική σύνθεση του παλαιού προς το νέο.

Η μεταρρυθμιστική αυτή απόπειρα του έτους 1814 επέτυχε ακριβώς διότι, κινούμενη στην υποδεικνυόμενη υπό των πατέρων μέση οδό, συνδύαζε αρμονικώς δύο στοιχεία, ήτοι παράδοση και εκσυγχρονισμό, πρόοδο και συντηρητισμό. Αντιθέτως, οι προηγούμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες απέτυχαν, ακριβώς είτε διότι απομακρύνθηκαν τελείως από την παράδοση, είτε διότι διαιώνιζαν την παραδοσιακή ασάφεια και περιπλοκότητα. Οι τρεις Πατριαρχικοί Διδάσκαλοι προίκισαν την << Νέαν Μέθοδο >> με απλότητα, σαφήνεια και οικονομία. Ταυτόχρονα, αφομοίωσαν δημιουργικώς πολλά στοιχεία της ευρωπαϊκής μουσικής, τα οποία προσάρμοσαν στην βυζαντινή σημειογραφία. Οι ίδιοι οι εμπνευστές της << Νέας Μεθόδου >> συνειδητώς προσπάθησαν να απομακρύνουν αυτή από του πνεύματος του νεωτερισμού και της καινοτομίας, το οποίο θα ήταν δυνατόν να αλλοιώσει το πατροπαράδοτο ύφος της εκκλησιαστικής μουσικής μας. Τα εκδοθέντα << τύποις εν τω Πατριαρχικό τυπογραφείο >> κατά το έτος 1815 (Πατριαρχικά μονόφυλλα) υπό τον αιδίδιμου προκατόχου μας εν Αδριανουπόλει μαρτυρήσαντος Πατριάρχου Κυρίλλου Στ', προ 199 ετών, δύο ιστορικά Πατριαρχικά κείμενα, ήτοι η << Πατριαρχική Διακήρυξις >> συνοδευομένη υπό της << Πατριαρχικής Απανταχούσης>>, αποτελούν αψευδείς μάρτυρες της προσπάθειας ταύτης της Μητρός Εκκλησίας. << Η Μέθοδος αυτή, την οποίαν εφεύρον, και επενόησαν οι διαλαμβανόμενοι τρεις αξιέπαινοι άνδρες, υπερβαίνει τας των παλαιών παραδόσεων, ή μάλλον ειπείν είναι η μόνη ακριβής, και φωτιστική, και αρίστη εξηγούσα θεωρητικής άμα και πρακτικώς τα μέλη και σχήματα των φωνών, και δεικνύουσα καλώς τα σημεία των χρόνων, και ενί λόγω όσα αι μέθοδοι των παλαιών παραδόσεων δεν ηδύναντο να κατορθώσωσιν εις τον μαθητήν επί δέκα και είκοσι χρόνους, αυτή υπόσχεται να κατορθώση εν διαστήματι χρόνου ενός, και να αναδείξη τον οικείον της μαθητήν ικανόν, ώστε έκαστον μάθημα, κατ' αυτήν γεγραμμένον, να δύναται με μικράν τινά και ολίγην καθ' εαυτόν μελέτην να το ψάλλη απαραλλάκτως με τον ασματογράφον και ποιητή, χωρίς να το διδαχθή υπ' αυτού πρότερον, και ατά όλα, χωρίς όλως να παρεκτρέπεται η μέθοδος από το σεμνόν εκείνο και εναρμόνιον μέλος, το προς κατάνυξιν και συντριβήν καρδίας εντέχνως πεποιημένον, και παρά των πρώτων εκείνων ιερών μελωδών και διδασκάλων παραδεδομένον και χωρίς να παρεισάγη

φωνών και σχημάτων νεωτερίσματα ...>> (Πατριαρχική Απανταχούσα Κυρίλλου Στ.).

Διό και ορθώς ο Εμμανουήλ Χατζηγιακουμής παρατηρεί :<< πρέπει να ειπωθεί, πολύ γενικά, ότι η μεταρρύθμιση δεν επιχείρησε εσωτερική τομή στην παράδοση. Στην ουσία πρόκειται για μια διαφορετική πρακτική αντίληψη στα εξωτερικά δεδομένα του παραδοσιακού μουσικού συστήματος. Γι' αυτό άλλωστε και όσοι έψαλλαν κατά το παλαιό σύστημα δεν απέδιδαν στα γνωστά μέλη διαφορετικό άκουσμα>>.

Όπως αναφέρεται στο κείμενο της << Διακηρύξεως>>, η επινόηση της «Νέας Μεθόδου» υπό των τριών εκλεκτών Μουσικοδιδασκάλων της Μητρός Εκκλησίας εγένετο <<θεία φιλανθρωπία και χάριτι>>, <<ουδαμή ουδαμώς παραχαραπτούσης ή λυμαιομένης ουδέ προς βραχύ εκπιπτούσης και αποκλινούσης>> του παραδοσιακού Πατριαρχικού μέλους. Η φωτεινή αυτή προσωπικότητα στην ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο Κυρίλλος ΣΤ, στην Βραχεία Πατριαρχία του (1813-1818), επέτυχε, διά της συγκλήσεως Γενικής Συνοδικής Συνελεύσεως, προκειμένου η <<Νέα Μέθοδος>> να καθιερωθεί επισήμως υπό της Εκκλησίας και να καταστεί ευρέως αποδεκτή, ως <<εις ωφέλειαν των Ιερών Εκκλησιών τα μέγιστα συμβαλλομένη και μεγίστης ευκλείας εν γένει περιποιητική>>. Ο ίδιος Πατριάρχης, με οξύνοια και διορατικότητα, εμερίμνησε για την απαραίτητη μεταγραφή στο νέο αναλυτικό σύστημα βυζαντινής σημειογραφίας πάντων των μέχρι της εποχής αυτού ασματογραφηθέντων παλαιών και νέων πονημάτων, προκειμένου <<από του ασαφούς επί το σαφές μετενεχθέντα και μεταφρασθέντα ευανάγνωστα είη και εύληπτα τας εν τη νέα μεθόδω κατηρτισμένοις>>. Προς τον σκοπό αυτό είχαμε έκκληση προς τα φιλογενή αισθήματα των απανταχού ομογενών προκειμένου να συνδράμουν διά χορηγίας στο έργο αυτό, μέσω των κατά τόπους Ιεραρχών του Οικουμενικού θρόνου. Συγχρόνως δε διά Πατριαρχικών Εγκυκλίων εκκάλεσε <<όσους ποθούν να σπουδάσουν την μουσική αμισθί κατά Νέαν Μέθοδον, ίνα μεταβώσιν εις Κωνσταντινούπολιν όπου μετά δύο ετών διδασκαλίαν θέλουν γίνει εγκρατείς της Μεθόδου. Έτρεξαν λοιπόν πανταχόθεν μαθηταί πάσης τάξεως και ηλικίας. Εξ' αυτών μερικοί ευδοκιμήσαντες αρκετά μετέβησαν εκείθεν άλλος εις μίαν πόλιν και άλλος εις άλλην, όπου συστήσαντες ιδιαίτερα σχολεία, μετέδιδον ειλικρινώς το τάλαντον, όπερ τας ενεπιστεύθη>>.

Το έργο της διαδόσεως της << Νέας Μεθόδου>> συνεπληρώθη σε μακρύ διάστημα με την αδιάλειπτη και άγρυπνη πάντοτε μέριμνα της Μητρός Εκκλησίας. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄, το έτερο Πνευματικό ανάστημα της πολυταράχου εκείνης περιόδου προ του 1821, εμερίμνησε για την σύσταση μουσικού τυπογραφείου δια γράμματος αυτού προς τον μακάριο Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Διονύσιο. Η συμβολή της μεταρρυθμίσεως του 1814 στην ευρύτερη διάδοση της Εκκλησιαστικής μουσικής μας και στην περαιτέρω ανάπτυξη της μουσικής παιδείας του Γένους των Ρωμαίων υπήρξε καθοριστική. Δύναται αβιάστως να λεχθεί ότι αυτή απέτρεψε το <<δυστύχημα>> να καταστεί η πατρώα εκκλησιαστική μουσική κληρονομιά του Γένους κτήμα μόνον μιας προνομιούχου ολιγομελούς τάξεως. Δια της μερίμνης της Μητρός Εκκλησίας

ελύθη το πρόβλημα της δυσχερούς εκμαθήσεως και παραδόσεως από γενεάς εις γενεάν του σημειογραφικού συστήματος της Ιεράς Μουσικής, όπως τούτο είχε διαμορφωθεί προ του 1814. Ασφαλώς το επίτευγμα τούτο έχει πνευματικές προεκτάσεις και συνέπειες, καθότι η ορθή εμμελής εκτέλεση των ύμνων της νυχθημερού ακολουθίας βοηθεί τον Ορθόδοξο πιστό << αμετεώριστον έχειν το όμμα και την ψυχήν και μόνη προσέχειν τη ψαλμωδία και τη δυνάμει των ψαλλομένων λογέων της Θείας Γραφής, ίνα μη λόγος παρέχθη αργός, αλ' εκ πάντων αυτών πιανομένη η ψυχή, εις κατάνυξιν και ταπείνωσιν και φωτισμόν έλθη Θείον του Πνεύματος του Αγίου>> (Συμεών του Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις ΚΣΤ' Sourceschretiennes 113, σελ.72).

Ταυτοχρόνως, η προσπάθεια αυτή απέδειξε την ικανότητα της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, όπως έγραψε στις διδασκόμενες εν τη Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης μουσικές σημειώσεις των <<εωθινών>>. Ο Άρχων Πρωτοψάλτης αυτής Βασιλάκης Νικολαΐδης, να προσλαμβάνει λελογισμένα την νέα πραγματικότητα και τα νέα επιτεύγματα της κοινωνίας εντός της οποίας ζει και κινείται, να συνδιαλέγεται και να προσαρμόζεται σε αυτές, χωρίς να υποσκάπτει τα θεμέλια αυτής και χωρίς να περιφρονεί την παράδοση.

Η ημετέρα μετριότης μετά της περί ημάς Αγίας και Ιεράς Συνόδου εξ ευγνωμοσύνης και τιμής προς τους ευεργέτες της Εκκλησίας, τους μεγαλοφυείς μουσικοδιδάσκαλους Χρύσανθο, Γρηγόριο και Χουρμούζιο, αλλά και εκ σεβασμού προς την μνήμη και την προσφορά των Πατριαρχών Κυρίλλου του Στ' και Γρηγορίου του Ε', οι οποίοι ενεκολπήθησαν την κεφαλαιώδη ταύτη μεταρρύθμιση και εμερίμνησαν για την ευρύτερα διάδοση αυτής, οδηγηθήκαμε στην απόφαση να αφιερώσουμε το έτος 2014 και το ανά Χείρας Ημερολόγιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ανάμνηση του κορυφαίου για την ιστορία της εκκλησιαστικής μας μουσικής γεγονότος αυτού, προκειμένου <<άδοντες και ψάλλοντες>> παραδοσιακώς << τον ως Θεόν αναστάντα Χριστόν>> μεγαλύνουμε την ολόφωτη Αυτού Χάρη. Ασφαλώς όμως δέον να μη επαναπαυόμεθα στα επιτεύγματα και τις δάφνες των προγόνων μας. Το παράδειγμα τους δέον να προβληματίζει και να παρακινεί σε μίμηση, ώστε να αναζητούνται τρόποι προκειμένου η εκκλησιαστική μουσική παράδοση να διαδίδεται ευρύτερα και να γίνεται κτήμα το δυνατόν περισσότερων εκ των συγχρόνων, πάντοτε εν σεβασμώ προς αυτήν και προς την Ιερότητα των ασμάτων.

Δεόμεθα όπως η τιμή της επετείου συντελέσει σε περαιτέρω αναγνώριση της ευεργεσίας αυτής και σε καλύτερη και βαθύτερη γνωριμία με την πατροπαράδοτη μουσική κληρονομιά της Μητρός Κωνσταντινουπολίτιδος Εκκλησίας, ώστε να συνεχίζεται αδιαλείπτως υμνούμενος Κύριος Θεός μας, ο καιρούς και χρόνους εν τη ιδία εξουσία διακρατικών, ότι <<Άγιος, Άγιος, Άγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ο ουρανός και η γη της δόξης>>

Ο Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος